

YAYA ve MÜSELLEM

İrlarsa sakalları kesilir, iki üç defa gitmeyenler ise idam edilir (Kānunnāme-i Âl-i Osman, s. 48-49). Ancak bu kararların uygulanmadığı XVI. yüzyıla ait kayıtlarda açık şekilde görülür. Nitekim hizmete gelmeyenlerin diğer reâyâ gibi avâzlarının, ağnam, kovan ve bennak vergilerinin devlet adına zaptedilmesine dair bir hüküm çıkarılmıştır (BA, KK, nr. 63, s. 428-429). Kayıtlara göre geri hizmet kıtaları ortaya çıkmadan önce savaşlarda yararlılık gösteren yayaların timarlı sipahi sınıfına geçebildikleri, bazılarının bir ayrıcalık olarak zırh (çukallı, bürüme) taşımakla ödüllendirildikleri anlaşılmaktadır. Bu zırh ayrıcalığı yayalardan çok atlılar için geçerliydi, bununla birlikte yayaların da bir bölümünün zırhlı olarak sefere katıldığı düşünülebilir. Nitekim Yaya Mûsa adlı birinin çukallı olduğu ve sancak taşıdığı kaydedilmektedir (Ankan, XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları, s. 201).

Yaya ve müsellem teşkilâtı özellikle XVI. yüzyılda değişen şartlar dolayısıyla önemini giderek kaybetti ve hizmet alanı başka gruplarca doldurulmaya başlandı. Elilerindeki çiftlikler yüksek miktarlara ulaştığı için bunların daha rasyonel biçimde timara verilmesi yahut doğrudan hazineye aktarılması düşünüldü. Ayrıca hizmetlerde aksamaların önüne geçilemiyordu. 1540 tarihli bir hükümda bu aksaklıklara işaret edilerek Anadolu vilâyetindeki bütün yaya ve müsellemelerin yeniden tahririnin yapılması isteniyordu (Kaldy-Nagy, s. 95-103). 1553'te de muhtemelen Nahcivan seferi sırasında bazı yeni düzenlemelere teşebbüs edildi (Emecen, s. 151). Buna göre hizmete gelmeyen yayaların tasarrufları altındaki yerlerin geliri devlet adına mukâtaaya verilecekti. Sonuçta bu tarihten itibaren bazı yaya ve müsellem çiftliklerinin statüleri değişti (mensuh çiftlikler). Bu süreç 1570'lerden itibaren daha da hızlandı. 990 (1582) tarihli bir kararla da Anadolu vilâyetindeki birçok sancakta yaya-müsellem teşkilâtı kaldırıldı; yapılan tahrirlerle çiftlikleri yeniden ölçülüp içindeki yaya ve yamaklar normal reâyâ kaydedildi. Mensuh çiftliklerin de ulûfe bedeli olarak kapıkuluna verilmesi kararlaştırıldı. Böylece bir kısmı emekli yeniçeri ileri gelenleri, bir bölümü de Kapitanpaşa eyaleti için tahsis edildi. Ayn Ali Efendi, XVI. yüzyılın ikinci yarısı için nöbetlisi 6900 kişi, yamakları 26.000 kadar olan bu askerî grubun lağvıyla çiftliklerin timar ve zeâmete verildiğini kaydeder. Kaldırılan yaya ve müsellem sancaklarının beyleri de müteferrika zümresine alındı.

Bu çiftlikler az gelirli olduğu gerekçesiyle daha sonra hazine adına iltizama verildi. Muhtemelen Batı Anadolu bölgesindeki büyük çiftliklerin ortaya çıkışında bu uygulamanın önemli bir yeri vardır. Yaya ve müsellem teşkilâtlarının lağvına rağmen bunlar XVII. yüzyılın ortalarına kadar adlarını muhafaza ettiler.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 117-118; Neşri, *Cihannümâ* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 74, 105; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 61; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osman*, s. 45-46; Kānunnāme-i Âl-i Osman (TOEM ilâvesi, nşr. Mehmed Ârif), İstanbul 1329, s. 48-49; M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlād-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, tür.yer.; Muzaffer Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları* (doçentlik tezi, 1966), AÜ DTÇF; a.mlf., "Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları VIII: 1975-1976*, Ankara 1983, s. 175-201; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, İstanbul 1974, I, 410-414; II, 297-299; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, Ankara 1989, s. 142-154; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*, İstanbul 1990; K. A. Jukov, "Les levées de troupes de yaya et de musellem dans l'organisation militaire ottomane aux XIVe-XVIe siècles", *Ciépo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1994, s. 493-500; Gy. Kaldy-Nagy, "1540'da Müsellem ve Yaya Ocaklarına Yazılma" (trc. Mehdi İlhan), *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı* (haz. Yavuz Ercan v.dğr.), Elazığ 1996, s. 95-103; *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, s. 22; J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* (haz. Oktay Özel – Mehmet Öz), İstanbul 2005, s. 487-490; Suraiya Faroqhi, "Yaya", *EP* (İng.), XI, 301.

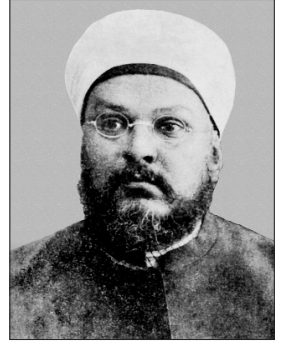
FERİDUN EMECEN

YAZGAN, Mehmet Hulûsi

(1868-1940)

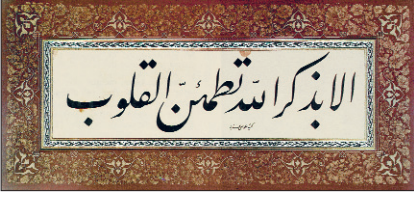
Nesta'lik hattının son güçlü hattatı.

Osmanlı nesta'lik (ta'lik) hattının erişilmez üstatlarından Hocaâzâde Mehmet Hulûsi Efendi İstanbul Fatih'te doğdu. "Hulûsi" mahlasıdır. Babası Mimar Şucâ Camii İmamı Koçhisarlı Hâfız Mustafa Efendi'dir; bu sebeple Hulûsi Efendi'nin eserlerinde bazan Hocaâzâde Mehmed Hulûsi imzasına rastlanır. Annesi Hayriye Hanım'dır. Sultan Selim Mektebi'ndeki ilk öğreniminden sonra babasından Arapça okudu. Babasının vefatı üzerine (1886) Fâtih dersiâmlarından İznikli Mustafa Efendi'nin derslerine devam ederek öğrenimini tamamladı. Arapça ve Farsça'yı iyi derece-

Mehmet
Hulûsi
Yazgan

de öğrendi ve kendini yetiştirdi. 1898'de ilmiye icâzeti aldı. Sülûs ve nesih yazılarını ilk mektep yıllarında okuldaki hocası Osman Nûri Efendi'den meşkederek 1883'te icâzet almıştı. Ardından Muhsinzâde Abdullah'ın derslerine girdi, sülûs ve nesih yazılarını öğrenip yazısını geliştirdi. Ancak onun erişilmez sanat gücü nesta'lik yazıda kendini gösterdi ve bu sahada meşhur oldu. Nesta'lik yazıyı önce Medresetü'l-kudât nesta'lik hattı hocası, Zeki Dede'nin talebelerinden Karınâbadlı Hasan Hüsnü Efendi'den öğrendi ve icâzet aldı. Bu yazıda daha ileri bir seviyeye ulaşmak için Çarşambaî Ârif Bey'e devam ettiyse de meşklerini tamamlamadan hocası vefat edince onun vasiyeti üzerine Sâmi Efendi'nin talebesi oldu. Sülûs, nesih, celi ve nesta'lik yazının bütün inceliklerini öğrendi, 1897'de Sâmi Efendi'den de nesta'lik icâzeti aldı. Nesta'lik ve celisinde Sâmi Efendi'nin "hayrû'l-halef"i kabul edildi. Hocasının, kendisine yazı siparişi edildiğinde bazan vaktinin olmadığını ve yazının Hulûsi Efendi'ye yazdırılmasını söylediği nakledilir. Hatta Kemal Batanay'ın ifadesine göre yazıyı Hulûsi Efendi'ye yazdırır, Sâmi diye imza atardı. Necmeddin Okyay da nesta'lik hattında hocası Sâmi Efendi'nin yanında Hulûsi Efendi'yi de anmış ve onun meşk ta'likte ve hurde ta'likte gerek Türk gerek Acem üslûbunda yalnız son devirde değil geçmiş asırlarda da benzerinin bulunmadığını söylemiştir.

Hulûsi Efendi, İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde mevcut dosyasındaki kayda göre ilk memuriyetine rûmî 1320'de (1904-1905) Fâtih Tabhâne Medresesi'nde hat ve imlâ hocası olarak başladı. Ücretsiz yürüttüğü bu görev için kendisine 14 Hazi-ran 1911 tarihinde 100 kuruş maaş bağlandı. Ayrıca 29 Kasım 1914'te Dârüşşafaka yazı muallimliğine tayin edildi. Dershanelerin kaldırılmasından sonra açıkta kalınca 14 Ocak 1915'te 200 kuruş maaşla Medresetü'l-kudât sınıf-ı mahsûs ta'lik hattı muallimliğine getirildi. 14 Eylül 1915'te

Mehmet Hulusi Yazgan'ın celi ta'lik levhası

300 kuruş maaşla sınıf-ı aslisine terfi etti. 1 Mayıs 1924 tarihine kadar bu görevini sürdürdü. Bunun yanında 14 Mayıs 1915'te Evkaf Nezâreti'ne bağlı Medresetü'l-hattâtîn'de 300 kuruş maaşla ilk tadrîs kadrosunda nesta'lik hattı muallimliğine tayin edildi ve maaşı bir yıl sonra 600, iki yıl sonra 1300 kuruşa yükseltildi. 26 Mart 1921'de Evkaf Nezâreti tarafından 431 kuruş 30 para maaşla İstanbul Sultan Selim Camii üçüncü müezziniğine getirildi. Hayatının sonuna kadar bu görevini sürdürdü. Evinde ve Sultan Selim Camii'nde meraklılarına nesta'lik meşketti, pek çok talebe yetiştirdi. Harf inkılâbının ardından kendisine Halil Ethem Bey'in (Eldem) aracılığıyla türbeler bekçiliği görevi verildi. Mevlevî tarikatına intisap eden, aynı zamanda mesnevîhanlık yapan Hulusi Efendi hayatının son on yılını geçim sıkıntısı içinde ve kısmî felçli olarak geçirdi. 8 Ocak 1940 tarihinde vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi, ancak kabri kaybolmuştur. Hulusi Efendi'nin Nâdire Hanım'la evliliğinden Hayri adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Son devrin hattatlarından Mustafa Halim Özyazıcı, Macit Ayrıl, Küçük Macit Bey, Hikmet Bey, Şeref Akdik, Kemal Batanay, Hamit Aytaç, Murta-zâzâde Ârif Efendi ve Hüseyin Hüsnü, Hulusi Efendi'nin önde gelen talebeleri arasında yer alır.

Mehmet Hulusi'nin hat sanatında listesi verilemeyecek kadar çok eseri arasında Eski Büyük Millet Meclisi binasının toplantı salonunda, "Hâkimiyet milletindir" levhası, Vakıf Gureba Hastahanesi girişinde 1335'te (1917) yazdığı, "Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" levhası, Sultan Ahmed Camii'nde "Keşefe'd-ducâ bi-cemâlih" levhası, Sultan Selim Camii'nde biri celi sülûs, diğeri celi nesta'lik iki levhası, Abdülhak Hâmid'in Sultan Selim Türbesi'nde bulunan "Türbe-i Selim-i Evveli Ziyâret" adlı manzumesinin nesta'lik hatla yazılmış levhası, Yenikapı Mevlevîhanesi için 1327'de (1909) yazdığı dokuz be-

yitte celi ta'lik "Semâ Gazeli", Bakırköy'de Sultan Reşad'ın inşa ettirdiği, bugün Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastahanesi olarak kullanılan kışanin kitâbesi, Fâtih Camii hazîresinde Maliye Nâzırı Ahmed Nazif Paşa'nın 1323 (1905) tarihli celi ta'lik kabir kitâbesi, Kahire'de Menyel Sarayı'nda Prens Mehmed Ali'nin yaptırdığı mescidin duvarında çini üzerine yazılmış celi nesta'lik ezan metni, pek çok hilyesi arasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (Güzel Yazılar, nr. 885) 1335 (1917) tarihli, 117 x 75 cm. ebadında nesta'lik hilyesi, Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de kayıtlı (Ne-vâdirü'l-mahtûtât, Tal'at, nr. 51) 24 x 41 cm. ebadında nesta'lik hilyesi, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Hat Koleksiyonu'nda bulunan 1340 (1922) tarihli nesta'lik hilyesi sanatına örnek gösterilebilir. Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu'nda celi nesta'lik levhaları sergilenmektedir (nr. 130-0087, 96, 97, 107, 124).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Dosya, nr. 2912; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 188; *İstanbul Bel-desi İhsâiyyât Mecmuası*, İstanbul 1335, s. 14; Mehmed İzzet v.dğr., *Darüşşafaka, Türkiye'de*

İlk Halk Mektebi, İstanbul 1927, s. 65, 66, 95; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 557; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2010, s. 376; M. Uğur Derman, "Vefatının 40. Yıldönümü Dolayısıyla Hattat Hulusi Efendi", *KAM*, IX/1 (1980), s. 32-54.

MUHİTTİN SERİN

YAZI

(bk. HAT).

YAZI TAKIMI

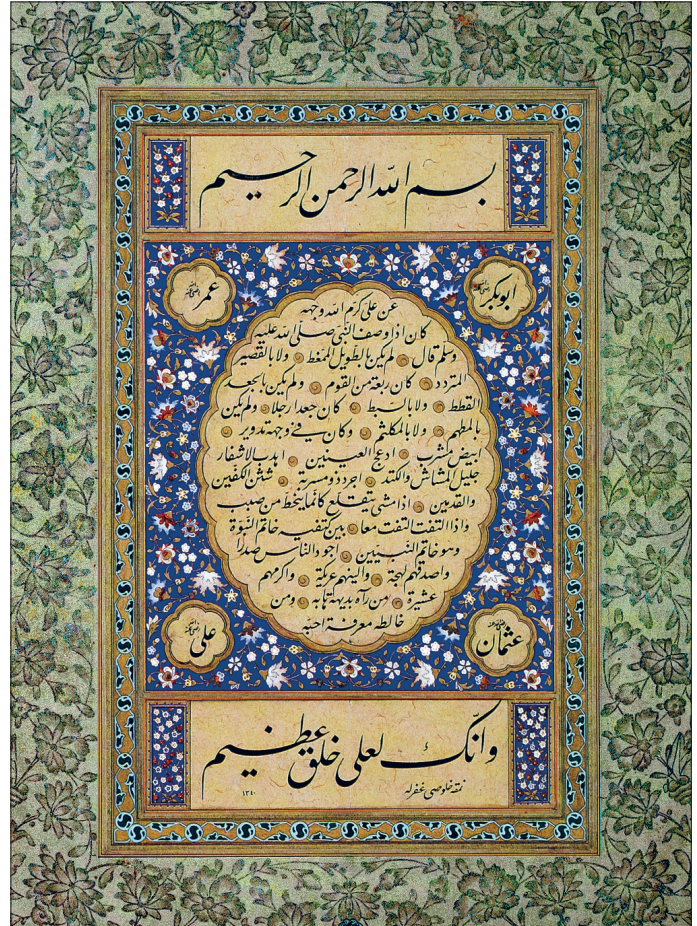
(bk. HOKKA).

YAZICI, Mehmet Emin

(1883-1945)

Hattat ve neyzen.

5 Cemâziyelevvel 1300 (14 Mart 1883) tarihinde Tophane Defterdar mahallesinin Türkgücü sokağındaki -1967 yılına kadar yıkılmadan kalan- 48 numaralı evde doğdu. Babası Hırka-i Şerif Camii hatibi Hâfız Eyüp Sabri Efendi'dir. Evlerinin yakınında

Mehmet
Hulusi
Yazgan'ın
ta'lik ve
celi ta'lik
hilye-i saâdet
levhası
(Ekrem
Hakka
Ayverdi
hat koleksiyonu)